

III

Настуся прибїгла додому, ніби в якомусь чаду. Вона була знервована. Все делікатне її тіло ніби трусулось. В душі ніби дзвеніли й лунали якісь дивні мелодії. Перший раз на віку вона закохалась щиро, закохалась без міри. Любов пойняла її, як весняне повіддя поймає луки та луги. Вона пила, захлиналась і не могла напиться того нового для неї щастя. Її батько, багатий український дідич Петро Михайлович Самусь, вже проспався по обіді, сидів за столом і допивав останній стакан чаю. Він був вже літній чоловік, високий, широкоплечий, русявий, кругловидий та повновидий, з веселим осміхом на повних устах, з веселим поглядом ясних очей. На голові й на пелехатих вусах тільки подекуди лисніли ніби срібні ниточки.

Батько навіть не спитав у дочки, де вона була: він звик до її вольних виходів з дому, до її никання по усіх усюдах і не впиняв ні в чому. Він знав, що вона його й не послухала б ні в чому.

Самовар вже погасав і шипів на всю просторну столову, потім запищав на п'ять тонів вище, підняв ще на три тони тонесенький голос, зачиркав, зацвірінкав, неначе горобець, і замовк.

— Це ти, папо, вже й допиваєш чай? — спитала Настуся й ніби впала на стілець коло самовара.

— Вже й напився. Я оце заспав по обіді. Вже година пізня. Я опізнився в клуб. Мене там, певно, вже ждуть та лають мої партнери.

Самусь позіхнув, і його кудлаті вуса ніби замахали вгору крилами, неначе птиці здіймалися кудись летіти в вирій. З-під вусів блиснули міцні зуби, сливень усі цілісінькі.

— А ти, певно, будеш тут сама нудиться. Пусти я твою компаньйонку чи економку додому на тиждень, а вона от і забарилась. Ти, серце, побігла б до котрої тітки, або до кузинки, або до дядини.

— Бог з ними, тими тітками. Вони своїми осудами наженуть на мене ще більшу нудьгу. Мені добре й самій тепер, найлучче самій, — сказала Настуся.

І в неї трусився чайник у руці, з котрого вона наливала собі чай у стакан; трусилась у другій руці ложечка, котру вона взяла й почала колотити чай. Батько уважливо глянув на її руки, на стривожене личко.

— А я оце почув новинку. Мені казали, що відомий красунь Павлусь залицяється до тебе, ще й дуже залицяється, слідком бігає за тобою по всіх усюдах.

Настуся липнула на батька ясними карими очима й з дива високо підняла свої густі тонкі, ніби намальовані чорні брови на широке чисте чоло.

— Хто тобі це казав? Певно, тіточка? — аж крикнула Настуся.

— Мені сорока на хвості принесла цю звістку. Але я мушу зауважить, що красунь Павлусь гультяй, ледащо та картяр: цілі ночі п'є та гуляє з такими, як він, по усяких ресторанах, великих і малих, і до решти гайнує батьківське добро. Прогуляли й промарнували вони вдвох з батьком по заграницях та в Монако на рулетці село й сахарню, а Павлусь незабаром прогайнує і той хутір Шелестуху, що зостався в його. Врешті він нестатковитий, пустий паничик, котрий тільки зугарний тиняється по Хрещатику та наводить своє пенсне на паннів. Це якийсь виродок колись славного, поважного роду на Україні.

— Там-то мені клопоту за твого Павлуся! Нехай гуляє на здоров'я, — промовила вона, ніби зобиджена.

— А до служби, яка б вона не була, або до будлі-якого діла він таки зроду нездатний. Він тільки й уміє їсти, пити, спати, розкішно жити та в карти добре грати.

Настя надула губки й насупила брівки.

— Там-то мені клопоту. Я не мати Павлусева, щоб пеклуватись про його долю.

— Та воно так! В Павлуся тільки всього, що його краса. Гарний, як намальований. П'є, гуляє сливе щоночі, а свіжий з лица, як мак; вуха рожеві, неначе в йоркширського кабанця. Але я давно зауважив, що в тебе більше серця й фантазії, ніж просвітності, — бовкнув батько. — Ти й твоя неня схожі, як дві краплі води, і вродою, і вдачею, і вподобою, та ще й обидві нахпались за границею усякових найновомодніших штучок: і спиритизму, і гіпнотизму, і декадентства, і усякої нісенітниць...

— Не кажи мені, папо, про усякі найновомодніші штучки, про якихсь декадентів та символістів, бо скажу тобі просто в вічі, що ти в цьому нічогісінько не тямииш.

— Овва! Невже ж таки я такий нетяма, що й такої зовсім таки не мудрої нісенітниць не втямлю? — сказав батько насмішкувато.

Настусю вразив цей насмішкуватий та легковажний тон. Батько вразив її страшенне самолюбство, неначе шкрябнув нігтем по виразці. Вона спახнула.

— Мені, тату, про це не варт розводитися надаремно. В Росії суспільство ще таке грубе, таке нерозвите, що зовсім таки нездатне втямить гаразд цього тонкого нервового делікатного духу в поезії. Воно ще має занадто цупкий ніс, щоб почувати ці тонкі аромати. Волячими нервами, конячими носами не почувтиш цих тонких, делікатних пахоців.

— Овва! Куди ж пак! Хвалити бога, і в нас носи на своєму місці, як і в заграничних людей.

— А про маму не кажи мені таки нічогісінько! Мама була свята. Мені важко слухать докори та нарікання на неї, коли вона вже в домовині, — крикнула Настуся й одразу заплакала.

— Твоя свята мама була для тебе ворогом через те, що вже без тямии тебе дуже любила та пестила. Вона тебе навіки збавила своєю хоробливою любов'ю та сприянням, — сказав батько, важко зітхнувши.

Настуся брязнула ложечкою об стіл, знялася з стільця, крутнулася по столовій, ніби хтось вистрелив в неї й поранив, влучивши в груди; потім вхопила капелюш і спохвату не наділа, а настромила його на голову, ніби налагодилася кудись утікати.

— От так само була робила й твоя мама, як була молода! Наука, як бачу, таки не пішла в ліс! Скажу було за обідом не на докір, а так собі, ніби сам до себе, що вона справила надто вже дороге пальто й надаремно втелюшила зайву сотню карбованців, а вона було схопитися з стільця, кине обідать, вхопить зонтик та прожогом і вискочить на вулицю. Та було й блукає та блукає, доки голова провітритися та висвіжитися од такої страшної кривди. Горенько мені з такими чудернацькими людьми!

— Я, папо, не так вихована, щоб слухать чийсь докори. Я зросла на вольній волі й люблю повну волю. Мені вже до смерті обридли усякі напутіння од тіток та дурних дядин, та якихсь зовиць, та кузинок. Лучче повіситись, ніж повсякчас слухать якісь огидливі напутіння. Вони мене душать у горлі, — кричала Настуся в прихожій.

Вона натягла на себе пальто, вискочила на вулицю, гуркнувши дверима, і зслизла десь у темряві.

«Іста мама! Вся мамина врода і вдача, неначе дві паляниці одного печива. Занадто вже в їх багацько уяви, серця, нервів, хоровитої нечутливості, вередів та упертості. Коли чого заманеться, замандюриться, то вже й не говори й не кажи нічого, бо по-твоєму таки не буде: «Не мов мені ні словечка, нехай буде гречка!»

— Фаетон вже поданий, — обізвався Петро, держачи напоготові розіпнуте панове пальто, й хапки напнув його на могутні плечі.

«Погана справа буде й з дочкою, як була погана справа й з її мамою. Вони обидві, як бачу, одним миром мазані. А за Павлуся Малинку я дочки не оддам. Нехай Павлусь цього і в голові собі не покладає. Він, певно, думає, що в мене грошей повний міх, але й з мого «порожнього міха буде йому не велика втіха...»

І старий Самусь аж голову похилив од думок, сидячи в фаєтоні. Важкі передчування несподівано налягли на його душу, неначе насунулись на небі важкі хмари тучного наглого дощу.

«Павлусь ніколи не каже: «мій батько», а все каже: «мій банк», як говорять в його дурному кружку молоді пешені гультіпаки. Він, певно, має на думці й у мені придбати собі не татуса, а «банк», замість свого «покійного банка». Ну, не на таківського натрапив, щоб дався йому в руки!»

В освітлених покоях, звідкіль виїхав Петро Михайлович і виплигнула Настуся, стало одразу тихо. Лампи були позасвічувані й освітлювали високу залу, трохи вищу од інших покоїв, освітлювали просторний кабінет з масивним дубовим столом, закладеним та закиданим хазайськими книгами та паперами. Світло в залі одбивалось у двох здорових, сливе під стелю, дзеркалах. З стіни дивилась Настусина мати, штучно намальована, наче жива, ніби вона одна оглядала освітлені покої, ніби сподівалася в покої якихсь гостей.

Аж через годину задзеленькав дзвоник у прихожій. Настуся вернулася, роздяглась і ввійшла в освітлені покої. Вона сіла на оксамитовій канапі в залі, згорнула руки на грудях і ніби пірнула в свої думи, в свої мрії, похиливши гарну головку.

Рани обиди ще трохи нили й щеміли в її душі. Настуся була з тих виродково нервових вдач, котрі смертельно зобижаються тим, на що звичайні люде навіть не вважають і чого вони навіть не примічають. Щоб не зобидить Настусі, треба було хвалити її за все, як хвалила її мама: хвалити крам, що вона собі набрала в крамницях, хвалити її убрання, хвалити усі її вчинки, усі її речі, які б вони не були. Хто не хвалив цього, той неначе ножем різав її по серці. Щоб запобігти в неї ласки, треба було безперестанку кадити перед нею фіміамаи лестошів.

— Ти, Настусю, з мамою зобижаєтесь скрізь і в усьому, — часто було каже до їх батько, розсердившись на їх ремствування на люде за обиду. — Ви обидві маєте ніби попечену вроду: чи хто дихне на вас, чи хто скаже якесь неприємне вам слово, а вас вже корчать корчі. Ви обидві безщасні люде, якісь мучениці своєї хоробливої вдачі. Чи не декадентки ви часом? або чи не психопатки ви самолюбства?..

В Настусі серце ще трохи нило, як ние болячка, котра вже гоїться, але й трохи болить, трохи свербить.

— Ой обридло мені тут жити! Ой не видержу! Усі мене кривдять, усі мені говорять за щось докори. І тато зобижав завжди маму, все казав, що мама дбає не для дому, а більше з дому, і мене кривдять і дядини й усякі кузинки.

— Одна ти, моя мамо, любила мене щиро, любила мене з моїми вразливими нервами, з моїми ледачими вередями, як кажуть тітки; любила без міри, без кінця...

І Настуся підвела голову й зирнула на материн портрет. Її небіжка мати, Поліна Павлівна, виглядала з широких позолочених рам, дуже штучно вироблених, неначе жива. Настуся була схожа на неї, як одна крапля води схожа на другу. Гарне та пишне, саме в цвіту краси й здоров'я, ніби дивилось живими гострими карими очима материне довгобразе, з широким закругленим білим чолом лице, з чорними густими різкими бровами, з випнутими устами, з завзяттям у гострих очах. Настуся встала, стала перед портретом і втупила свої очі в материн вид, ніби не могла надивитись на його. Мати гордовито дивилась на неї зверху, ніби давала дочці своїм видом взірещь непохитної завзятості та самостійності.

— Ти одна на світі мене любила щиро, до саможертви. Ти не спала цілі ночі, коли я малою була слаба; один мій кашель зривав тебе з ліжка, щоб полегшить мої страждання; ти бігла до мене, стояла надо мною цілі години й очей не зводила з мене, доки я не засипала.

Настуся одійшла од портрета й пішла через ясно освітлений салон, через татів кабінет, почала ходити, похиливши голову.

Картини минувших дитячих літ заворушились у пам'яті, встали, як живі. Настуся ніби вгляділа їх наново в цьому самому салоні, вгляділа тісні рядки матерів та гувернанток, котрі

сиділи стіснені попід стінами, неначе снопи в стіжку, стіснені щільними верствами. От вона виступає, вбрана за фею-царицю, в фантастичному білому куценькому вбранні, в оксамитовій малиновій корсетці, в фантастичній червоній шапочці, з рожами на плечах і на грудях. От вона стає в танець з дітьми, усі дивляться на неї, усі хвалять...

— Тричі дякую тобі, мамо! Ти мене так любила, що поклялась і побожилась не посилати мене ні до гімназії, ні давати в Інститут, а вчити дома. Я не зазнала труднації науки, не зазнала лиха вдосвіта вставать та хапком бігти бігцем до школи.

Настуся ходила вздовж ясно освітлених покоїв і ніби бачила на очі юрбу веселих дітей та гостей, бачила й своїх давніх вчительок, і свою дорогу маму, бачила всю тодішню обставу в покоях, ніби на свої очі. Усе пригадалось, усе стало перед її очима, ніби живе, ніби воно ворушилось.

Сон не брав Настусі, їй здалося чогось, ніби вона когось сподівається до себе, чи гостей, чи тата з клуба. Хтось несподівано задзеленькав у прихожій в дзвоник дуже здорово й якомсь з нетерплячкою, неначе дзвоник закричав: «Одчиняй зараз, бо маю діло! Одчиняй швидше, бо ще й вилаю, як задляєшся хоч на одну мить!» Настуся аж жажнулась, ніби хто затуркав їй над самісіньким вухом. А дзвоник ніби лящав та верещав, неначе малий опецьок, як зла мати часом стьобає його дубцем.

«Ой лишечко! Це ж котрась тітка. Тільки злі тітки так нервово та з нетерплячкою сіпають за дріт. Ану, чи почне далі лелуштити та гупати кулаком у двері», — подумала Настуся, стоячи серед зали.

Доки Петро добіг до прихожої, і справді почувся стукіт кулаком у двері, неначе закалатало калатайло на шії в вола.

«Це істинно котрась тітка. Впізнаю тітчине калатайло. Чого це вона мені накалатає? Це, певно, тітки вже дізналися од Павлусевої дядини, що я оце недавнечко була в Павлуся. Вже котрась сурганиться мене напутювать та лаяти».

І справді в залу похапцем вбігли Настусині тітки: тітка Маня та тітка Софа, обидві в чорнім убранні, високі, сухорляві й смугляві з лиця, неначе в залу вскочили дві циганки.

«Вони обидві! Я вгадала. Дві циганки, тільки без решет та підсітків на спині та без веретен», — подумала Настуся й почувила, що її вже бере злість.

— Ти, серце Настусю, дома? — крикнула тітка Маня, привітавшись з Настусею.

— Хвалить бога, ти дома! — крикнула й собі тітка Софа. — А ми оце вже вдруге забігаємо до тебе. Питали й довідались, що ти десь вийшла й зникла.

— Дурнісінько турбувалися та клопотались. Як бачите, я вдома. Ходила, світом нудила та й вернулась. Прошу сідати!

Тітки посідали на канапі проти небоги й витріщили на неї очі.

«Що ж це вони ворожитимуть мені, оці циганки? Вони вже безперечно відомі тому, де це я недавнечко була, з ким балакала», — подумала Настуся.

— А нам слуги оце сказали, що ти, серце Настусю, за чаєм полаялась з татом, за щось змагаючись, та настромила на голову шапочку та й майнула па вулицю. Ми оце вдвох никали по вулицях поблизу, шукали тебе, питали за тебе. А ти, хвалить бога, вернулась, — сказала тітка Маня.

— Вигулькнула таки, хвалить бога, неначе з води, і не втопилась, — додала тітка Софа.

— Як бачите, і не втопилась, хоч і потопала, кажучи по-вашому, — обізвалась Настуся.

Обидві тітки в останній час уважливо слідкували та назирали за Настусею, бо вже примічали в неї деякі прикмети психічного неладу. Вони страхалися, щоб Настуся часом не заподіяла собі якогось лиха або не запагубила себе на який спосіб.

— Але, серце Настусю, чого це ти стала така бліда, аж біла, неначе крейда! — крикнула тітка

Маня.

— А очі в тебе сухі та аж горять, неначе в пропасниці. Ти страшенно чогось змінилася! — аж крикнула Софа і підвелася й випростала свій сухорлявий стан з дива.

— Та я, певно, й передніше була така, та тільки ви не придивились гаразд, бо вже не добачаєте очима на старості літ, — сказала Настуся й одвернула від од тіток набік.

— Ні, моя кохана! Я це вперше прикмітила таку зміну в тебе. Ти слаба! Ти чимсь занедужала, та тільки й сама гаразд не тямиш, — сказала тітка Маня й узяла Настусю за руку.

— В тебе, бачу, руки сухі й гарячі, як жар. Треба б покликать доктора. А татові й байдуже! Кинув тутечки тебе саму, як билинку в полі, — промовила тітка Маня.

— Боже мій! В тебе, бачу, голова аж горить. Чоло гаряче, неначе розпечене, і якийсь сухе, — бідкалась тітка Софа, лапаючи долонею Настусю за чоло. — Може, ти оце десь застудилася, вештаючись по вулицях в легенькому вбранні, в вітром підбитій удяганці. Роздягнися, серце, та зараз ляж на ліжко.

— Навіщо! Це гаразд! Я здоровісінька, як і ви обидві. Щоб ви сказали, якби я до вас причепилась та сказала: роздягайтеся зараз обидві та лягайте на ліжко в постіль, — одказала Настуся й якось чудно зареготалася якимсь сухим злим сміхом.

— Ой, не пойму тобі віри зроду! І не запевняй, і не божись. І не присягайся. В тебе вид змінивсь і якийсь погано змінився, ніби осунувсь. Ой серце небого! Береженого й бог береже. А ти таки не гаразд стережешся. Не бігай, серце, не ганяй по вулицях, та ще й сама. Ти ж, серце Настусю, не панич, а панна.

— Я й сама добре знаю, що я не панич, а панна, і сама собі дам ради й без вас. Вмітиму добре поводитись і без вас. Не так вже пеклуйтеся мною та клопочіться, — сказала гордовито Настуся.

— Як же нам не пеклуватись тобою, коли в тебе нема матері, коли ти ще така молода й нестатковита, ще й неслухняна та якась неміркована. Коли тата ні в чому не слухаєш, то послухай хоч нас. Ми ж тобі не чужі, а рідні: добра тобі бажаємо й думки не маємо допікати тобі та настиратись.

— Я й сама не бажаю собі лиха. Ніхто собі не ворог. Це річ вже занадто звичайна, — сухо обізвалася Настуся й усе дивилась не на тіток, а набік, на дзеркало.

Докучлива горнишна вибігла з столової й спитала, чи не загадають підогріти самовар та зготувать чай.

— Спасибі тобі, дівчино! Ми не питимемо чаю, бо дома вже понапивалися, — сказала тітка Маня.

— Тебе, серце Настусю, оце бере нудьга. Твоя компаньонка чогось загаялась в своїй матері. Ти сидиш отутечки все сама та сама, як билина в полі, та тільки свої думки думаєш. Ще якогось лиха собі надумаєш, — говорила тітка Маня.

— Якого ж я собі лиха надумаю? Не надумаю ж я собі пропасниці чи якоїсь там болячки, — сказала Настуся.

— Ой можна надумати собі лихо! А з нудьги, з гульні та од безробіття можна й бог зна чого надумать і накоїти: як от, приміром, бігати на одвідини до кат зна кого потай од тата, потай од рідні. Тобі з нудьги уявляється все щось химерне, надзвичайне; ти вигадуєш якісь вигадки негодящі, якісь вчинки непутні. Це все зовсім таки не подобає й не личить такій молодій особі, як ти, серце небого, — напутювала тітка Маня.

— Що правда, то правда твоя, сестро Маню. Це все панні не личить, як нам старим не до лица рожеві суконьки та залищання, — додала тітка Софа.

— Може, вам і не личить, а мені все личить, бо я людина вольна од ваших стародавніх забобонів. По-вашому — не личить, а по-моєму — зовсім таки личить. Як що кому до вподоби! — сказала Настуся.

— Будемо тепер битися на смерть! Не зачіпайте мене теперечки, бо я знайшла собі міцну оборону, знайшла захист певний і незламний і вас не злякаюсь, — знов промовила вона згодом.

Вона почувала, що ніби стала на якийсь твердий ґрунт, що кругом неї хтось ніби поставив безпечний захист. То була її любов, то був її любчик Павлусь.

— Бачиш, моя кохана Настусю: піде в місті поголоска. Люде загомонять, обгудять, обнесуть.

— Годі! доволі! Більш не видержу вашого ніби напутіння, а в дійсності вашого осуду! — крикнула Настуся і, схопившись з місця, заходила й закрутилась по залі. — Я звикла вволюти свою волю, а не чиюсь там іншу. Дайте мені спокій! Нема сили терпіти більше. Ви мене кривдите раз у раз!

І несподівано вона істерично заридала голосно, ходячи та никаючи по залі. Тітки посиділи, помовчали, зглянулись мовчки, потім повставали й попрощались з Настусею. Вони пішли з смутком та жалем на серці й самі трохи не плакали: вони вже вважали на неї, як на божевільну й пропащу людину.

Настуся згодом переплакала й незабаром заспокоїлась. В покоях знов стало тихо й мертво. Настуся наче впала в крісло й похилила голову. І знов полились перетяті візитом, мов гострим ножом, її думи та мрії.

«Тітки мене не люблять, кривдять мене своїми непроханими напутіннями та докорами. Ніхто мене не любить. Один Павлусь любить мене щиро, та ти, моя ненько, любила мене за своєї жистності», — думала Настуся, похнюпившись.

Сон не брав Настусі. Серце, стривожене коханням, чогось прохало, чогось сподівалося. Настуся сиділа й усе їй здавалося, що вона ніби когось жде, когось сподівається до себе, чи батька з клубу, чи гостей, чи... Павлуся. Їй знов стало сумно. Страшна нудьга знов напосілась на неї, неначе лихий ворог.

«Яка нудьга, яка туга на моєму серці! Чого мені сумно? Кого мені жаль? Чогось мені жаль, і сама гаразд не знаю чого. Жаль мені моєї дорогої мами, жаль мені життя вкупі з нею, та ще за границею. Там мені було весело з нею, моїм щирим другом, моєю порадицею. Там у мене була й якась робота; стільки було діла, що часом ніколи було й нудитись і вгору глянуть. Обридне було взимку Париж, ми ідемо в Рим на карнавал, а з Рима в Ніццу, а там на літо в Лозанну, Женеву... Тільки те й робили, що вкладались, лаштувались, їхали, ночів не досипали, а потім знов розташовувались в іншому місті на новій квартирі; а там візити, а потім спектаклі, музеї, нові знайомості, нові люде. Все інше й інше. І було діла, що ніколи було і вгору глянути. І було весело».

Була вже глупа ніч. Місто ущухло й ніби замерло. Огні в вікнах домів скрізь згасали одні за одними й згасли до останку. На вулицях заглух стукіт та гуркіт. Слуги в домі послули. В покоях дома ніби все вимерло. А Настуся все ходила вздовж горниці й свої думи думала в замерших покоях, неначе в неосвітлених катакомбах.

«Як мені тяжко, як мені на серці важко! Кого це я жду? Здається, папи з клубу. Як його довго нема! Лягла б спати, але сон мене не бере. Щасливі слуги, що мають сон, так що й добудиться їх трудно. А я сплю вночі, як курка на сідалі: сплю — і все чую».

І Настуся підступила до рояля, одчинила віко й сіла за рояль. Вона чудово грала, бо її мама ставила штучництво багацько вище од науки й сама чудово вміла грати. Настусю вчили музики довго-довго, довше, ніж науки, та ще й по три години на день.

Вона вдарила по клавішах чудового рояля. Моцартова весела соната «Як сад весною у цвіту» розляглася по мертвих покоях і ніби стривожила мертвий спокій мертвих віковичних мумій у єгипетських катакомбах. Настусю аж злякали ті веселі та голосні акорди так, якби вони несподівано злякали ті мумії в їх віковичному спокої. Вона аж кинулась, аж іздригнулась. Напружені нерви не видержали того гуркоту струн, тієї веселості мелодій. Вона неначе з переляку

вхопила віко й гуркнула ним в досади, аж струни zarazом загули. Вона сиділа, все держала ногу на педалі.

І довго струни гули, доки замерли, гудучи все тихіше та тихіше до останнього тихого шелесту. Настусі стало чогось одразу страшно. Кров кинулася в голову, і наглий страх ніби розливався по жилах, доходив до серця, пішов по всьому тілі. Вона сама здивувалась, чого вона боїться і чого їй стало так страшно. І гудіння струн було їй страшне, і чорні вікна стали страшні. Але страх швидко минув, як і нагло найшов на неї. І Настуся знов підвелась і почала походжати по салоні з якоюсь тугою на серці, з одчаєм на душі. Несподівано акорди пишної сонати залунали в її душі й викликали ніби чарами якісь інші акорди в серці, приємні, солодкі. Щось солодке помаленьку вливалось у серце й взрушило душу. До неї, ніби з дзеркала, виглянули чийсь великі, гострі й милі очі, майнули малинові уста, захищені чорними м'якими вусами. Вона впіймала, ніби в світлі одлиску од дзеркала, чийсь молодий осміх, мигнули чийсь чорні брови, червоні уста, чийсь ясні очі... Вона ніби заглянула в пишний рай.

«Це згадки моїх давніх симпатій, давні згадки з тих далеких теплих країв. Чи я ж любила щиро тоді ті гострі очі? Чи я ж кохала щиро ті м'які малинові уста, обтінені м'якими чорними пахучими вусами? Ні! Я тільки милувалась ними, тільки дурила й себе й їх, що люблю щиро, з щирим серцем. Я тільки колись милувалась двома студентами, неначе малими хлопчиками; я тільки в їх любила гострі карі очі, а не їх самих з тілом і душею».

І несподівано перед нею став, ніби живий, Павлусь серед зали, міцний, дужий, пишний, неначе олімпійський бог, з красою Феба, з грацією парижанина, з такою красою, якої вона й досі нігде не бачила, яку тільки або у сні, або на картинах великих майстрів штучництва можна побачити.

Вона почувтила пал кохання наглий, раптовий. Солодке почування неначе вдарило її ножем у серце. Вона швидше заходила по мертвому салоні, неначе забігала, заметушилась, їй забажалось вглядіти його, побачить зараз, таки зараз! Вона була ладна бігти до його серед ночі, щоб тільки подивитись на його, на милуватись його високим білим чолом та високими бровами. Вона вже кинулась до капелюша й хотіла надіть на голову, але схаменулася.

«Тепер ніч, ніч глупа. Де він тепер? Що з ним? Його нема дома. Тепер саме його ясний день... Він десь, певно, саме оце тільки обідає, сидить за столом серед молодого товариства, раює серед своїх супротивців декадентства, як каже папа. Годі мені бігти туди! Не личить... ніяк не личить. Тут не Париж».

І вона швиргнула капелюш на крісло й опустила руки, довго стояла, стояла непорушне з блідим видом, з пригаслим поглядом.

— Мамо моя, рідна моя! — промовила вона, стуливши долоні перед портретом, неначе на молитві. — Я знаю, що ти бачиш мої муки з того світа; я певна, що ти спочуваєш мені й там. Покажи уявки своє спочування! Полегли мої муки! Я загину! Я вмру! Будь моїм медіумом і силою спиритизму покажи мені його зараз, зараз, зараз! Рятуй мене зараз, зараз! — шепотіла Настуся, неначе вередлива дитина.

А жага кохання росла, більшала. Серце ніби вмирало й нило. Мрії ворушились серед мертвої тиші завзятушо, настирливо, навратливо, неначе страшне русалчине лоскотання. Вона сподівалась якогось чуда, підступила, неначе медіум-спірит, до дверей і загомніла:

— Вийди, мій милий! Нехай хоч тінь твоя вийде до мене! Нехай я гляну на тебе і вмру! Моя мамо! невже ти не зробиш для мене чуда? Покажи мені його хоч на одну мить!

Вона обернулася до дзеркала, де одбивався з кабінета портрет її батька. В одну мить у дзеркалі перед нею з'явився Павлусь, ніби в тумані. Вона вгледіла його високе біле чоло з легенькими кучерями на висках, його високі брови. Він стояв, наче пишний Аполлон, і дивився на неї, неначе через туман. З розхристаних білих міцних грудей текла широкою смугою червона кров,

зараз ставала ніби парою й парувала, неначе опар з річки восени. Вона оступилась назад з переляку. Павлусь увесь ніби повився прозорим туманом, захитався. Дзеркало блиснуло навскоси, залисніло. І Павлусів пишний вид ніби одразу зайнявся, спихнув і згорів у одну мить, — і зник без сліду.

Настуся оступилась, заточилась, захиталась, упала на канапу навznak і зомліла...

Вже сливе перед світом батько вернувся додому з гостей.

«Чом це не погасили й досі світла в залі?» — подумав він, вступаючи в прихожу, й заглянув через одчинені двері.

Він углядив Настусю, котра спала, сидячи на канапі. Її голова скотилась на залом спинки канапи, аж звисилась набік. Руки були розкидані, неначе в мертвої. Лице було бліде й лиснюче, неначе в морфіністки. Закруглене чоло з чорними пишними бровами, обрамоване чорними кісми, виразно виступало на пунцовому плисовому покритті канапи, ніби намальоване. Довгенький, трохи загострений чернігівський вид її дуже скидався на іспанський.

Батька не здивувало таке з'явище. Настуся не вперше засипала на канапі, неначе мала вередлива дитина.

«Мабуть, мене дожидала та й заснула сидячи» — подумав Самусь, оглядаючи Настусю.

— Іста мама! Така достоту була й та на двадцять четвертому або п'ятому році. Настусю! вставай лиш, серце, бо вже пізно: затого світатиме! Вставай-бо та лягай спати! — сказав він тихесенько, смикаючи її за руку та торсаючи за плече. — Це все твоя мати винна. Вона була ворогом задля тебе... Збила тебе з пантелику та з пуття.

Настусі саме в той час у сні привиділось, що з темних дверей її кімнатки виступила мати, напнута білою наміткою до самого долу, уся біла, з жовтим мертвим видом, але з живими карими пронизуватими очима. Вона приступила до неї з ворожим поглядом, простягла до неї сухі мертві руки, щоб задушити її.

— Я твій ворог! Я тебе запагубила, я тебе й задушу! — вчулося Настусі, і вона кинулась, як несамовита, і прокинулась, уся трусячись.

— Настусю! ти вся трусишся! В тебе рука труситься. Щось трапилось. Де ти оце була? Чого ти тутечки накоїла? Ох, певно, цього лиха накоїв тобі отой нерозсудливий шелихвіст Павлусь Малинка.

— Добре, що ти, тату, розсудливий, — обізвалася Настуся, зовсім опам'ятавшись і схаменувшись. — Це в мене нерви розторсалися.

Вона почимчикувала до свого покоїка, налила ложку брому, що завсіди стояв у неї на столі напхвату, раптом влила в рот, роздяглася і впала на ліжко, мов кинутий з стіжка сніп на тік.